

Кодифікація норм про міжнародну відповідальність держав за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом

Грабович Т. А.

кандидат юридичних наук

orcid.org/0000-0001-6819-0486

t.grabovych@meta.ua

Ключові слова:

кодифікація, міжнародна відповідальність держав, відповідальність за поведінку, не заборонену міжнародним правом, транскордонна шкода.

Статтю присвячено висвітленню кодифікаційного розвитку норм про міжнародно-правову відповідальність держав за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом. Встановлено, що Комісія міжнародного права ООН, починаючи роботу над кодифікацією норм щодо відповідальності держав, вказала на існування двох видів міжнародної відповідальності, різних за своєю юридичною природою: по-перше, відповідальність за протиправні діяння й, по-друге, відповідальність за шкоду, що є результатом діяльності, яка не заборонена міжнародним правом. Комісія з 1978 року вивчала ці види відповідальності як окремі теми. У 2001 році Комісія ухвалила остаточний текст проекту преамбули і 19 Проектів статей про запобігання транскордонній шкоді від небезпечних видів діяльності. У 2006 році Комісія ухвалила текст преамбули і звід із восьми «Проектів принципів, що стосуються розподілу збитків у разі транскордонної шкоди, заподіяної внаслідок небезпечних видів діяльності, з коментарями». На підставі проведеного аналізу встановлено, що починаючи з 1978-го по 2006-й рік КМП ООН проводила кодифікацію з теми «Міжнародна відповідальність за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом», акцентуючи увагу на таких аспектах теми, як запобігання транскордонній шкоді від небезпечних видів діяльності та розподіл збитків у разі такої шкоди. Зроблено висновок, що в сучасному міжнародному праві визнається потреба в ухваленні міжнародного договору щодо міжнародної відповідальності держав за правомірну діяльність, у результаті якої спричиняється шкода. Укладення такого договору на універсальному рівні зумовлюється невичинним науковим і технічним розвитком суспільства, наявністю різних підходів щодо розуміння шкоди, спричинюваної від не забороненої міжнародним правом діяльності в правозастосовній практиці. Наявні міжнародні договори передбачають відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, проте не за будь-яку шкоду, завдану внаслідок правомірної діяльності. Укладення юридично обов'язкового документа є важливою умовою розвитку надалі універсального міжнародно-правового режиму відповідальності держав за правомірну поведінку, яка завдає шкоду.

Codification of norms on the international liability of states for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law

Grabovych T. A.

Candidate of Juridical Sciences

orcid.org/0000-0001-6819-0486

t.grabovych@meta.ua

Key words:

codification, international responsibility of states, liability for conduct not prohibited by international law, transboundary damage.

The article is devoted to the codification of norms on the international liability of states for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law. It has been established that the International Law Commission, beginning work on the codification of norms on the responsibility of states, pointed to the existence of two types of international responsibility, different in their legal nature: responsibility for wrongful act and liability for damage resulting from activities not prohibited by international law. Since 1978 the Commission has studied these types of responsibilities as separate topics. In 2001 the Commission adopted the final text of the draft preamble and 19 Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, with commentaries. In 2006 the Commission adopted the text of the preamble and a set of eight “Draft Principles on the Allocation of Loss in the Case of Transboundary Harm Arising out of Hazardous Activities, with comments” and submitted to the General Assembly as a part of the Commission’s report covering the work of that session (A/61/10). Based on the analysis, it was established that from 1978 to 2006, the ILC conducted a codification on the topic “International liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law”, focusing on such aspects of the topic as the prevention of transboundary harm from hazardous activities and allocation of loss in case of such damage. It is concluded that modern international law recognizes the need to adopt an international treaty on the international responsibility of states for lawful activities, as a result of which harm is caused. The conclusion of such an agreement at the universal level is due to the scientific and technical development of society, the existence of different approaches to understanding the harm caused by activities not prohibited by international law in law enforcement practice. The conclusion of a legally binding document is an important condition for the further development of a universal international legal regime of responsibility of states for lawful conduct that causes harm.

Постановка проблеми. Що раз більша потреба держав у підтримці міжнародного правопорядку й упорядкуванні міжнародних відносин, що постійно ускладнюються, вимагає, щоб норми міжнародного права, зокрема й норми, що регулюють відповідальність держав, формулювалися з граничною чіткістю, конкретністю й визначеністю. Цьому покликана слугувати кодифікація і прогресивний розвиток міжнародного права, зокрема кодифікація норм, які охоплюють комплекс питань, що виникають через покладання відповідальності на державу в разі порушення нею міжнародного правопорядку [1, с. 4].

Комісія міжнародного права ООН, починаючи роботу над кодифікацією норм щодо відповідальності держав, вказала на існування двох видів

міжнародної відповідальності, різних за своєю юридичною природою: по-перше, відповідальність за протиправні діяння й, по-друге, відповідальність за шкоду, що є результатом діяльності, яка не заборонена міжнародним правом. Комісія не вважала за доцільне розглядати одночасно два види відповідальності й почала спочатку роботу над кодифікацією норм про відповідальність за протиправні діяння держав і вже з 1978 року вивчала ці види відповідальності як окремі теми. У межах статті розглянемо питання про кодифікацію норм про міжнародну відповідальність держав за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом.

Стан дослідження. Вагоме значення для дослідження теми права міжнародної відпові-

дальності та, зокрема, кодифікації цієї сфери мають праці Р. Аго, Я. Броунлі, В.А. Василенка, Д. Джінкс, О.В. Задорожного, А. Зайберт-Фор, І.І. Лукашука, Б. Конфорті, Дж. Кроуфорда, В.А. Мазова, С. Оллсона, М. Сассолі, М.О. Ушакова, М.Х. Фарукшина та інших. Водночас питанням кодифікаційного розвитку норм про міжнародну відповідальність держав за правомірну діяльність, яка спричиняє шкоду, не приділено належної уваги, що зумовлює необхідність їх подальшого вивчення.

Мета статті полягає у висвітленні кодифікаційного розвитку норм про міжнародно-правову відповідальність держав за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом.

Виклад основного матеріалу. У сучасному міжнародному праві тільки незначна низка договорів містить положення щодо врегулювання небезпечних для навколишнього середовища видів діяльності: Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами 1972 р., Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду 1963 р., Міжнародна конвенція про відповідальність за шкоду від забруднення нафтою 1969 р. та ін. Однак ці договори стосуються різних сфер застосування та закріплюють різні підходи щодо питання притягнення спричинювачів шкоди до відповідальності. Також треба враховувати й ту обставину, що такі конвенції є обов'язковими тільки для держав-учасниць. З огляду на це питання міжнародно-правової відповідальності за правомірну діяльність, що спричинює шкоду, потребують чіткого правового регулювання.

КМП ООН у 1978 році за дорученням ГА ООН розпочала свою роботу над темою «Міжнародна відповідальність за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом», продовжуючи роботу над темою відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння. Того ж року КМП заснувала робочу групу для попереднього розгляду сфери охоплення й характеру теми міжнародної відповідальності за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом. Головою групи було призначено Роберта К. Квентін-Бакстера, якого згодом за підсумками роботи групи було призначено Спеціальним доповідачем із теми міжнародної відповідальності за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом.

Квентін-Бакстер представив п'ять доповідей (1978–1985), в одній із яких запропонував схематичний план Структури проекту статей. Схематичний план Квентіна-Бакстера ґрунтувався на максимі *sic utere tuo ut alienum non laedas* (використовуй своє майно так, щоб не завдавати шкоди майну інших). Звідси випливало, що обов'язок держави щодо запобігання й компенсації тран-

скордонної шкоди має безперервний характер. У своїх доповідях Квентін-Бакстер наголошував на складнику природи цього зобов'язання держав, що передбачає уникнення, мінімізацію та компенсацію транскордонної шкоди настільки, наскільки їм дозволяють їхні права та інтереси. Однак зміст цього зобов'язання має визначитися в кожному конкретному випадку з урахуванням соціально-економічної цінності проведеної діяльності шляхом переговорів між сторонами [2].

У 1985 році Спеціальним доповідачем із теми міжнародної відповідальності за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом, було призначено Х. Барбозу, який протягом 12 років підготував і представив дванадцять доповідей. У 1988 році Комісія розпочала перше читання Проектів статей із цієї теми, які містилися в четвертій доповіді Спеціального доповідача [3].

Зауважимо, що Комісія працювала у двох напрямках:

по-перше, відвернення транскордонної шкоди; по-друге, міжнародна відповідальність у разі збитків від транскордонної шкоди, спричиненої внаслідок небезпечних видів діяльності.

На своїй сорок четвертій сесії 1992 року Комісія заснувала Робочу групу для розгляду деяких загальних питань, що належать до цієї сфери, та підходу, що повинен обиратися, і можливого напряму майбутньої роботи за темою міжнародної відповідальності за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом. На основі рекомендації Робочої групи Комісія вирішила, що до ухвалення остаточного рішення ця тема буде передбачати й проблеми запобігання і заходи щодо виправлення становища. Водночас запобігання мало розглядатися насамперед; тільки після завершення своєї роботи над першою частиною теми Комісія могла переходити до питання про заходи щодо виправлення становища. Отже, у Проектах статей насамперед мали розглядатися превентивні заходи через діяльність, поєднану з ризиком завдання транскордонної шкоди, а в другу чергу – питання про заходи щодо виправлення становища в тих випадках, коли такою діяльністю завдано транскордонної шкоди. Водночас Комісія відклала своє рішення з питання про підхід, який варто обрати щодо характеру статей або підготовлюваного документа до того, як буде завершена робота з цієї теми. Комісія також відклала своє рішення щодо назви цієї теми до того, як завершиться розроблення Проектів статей [4].

У 1997 році Комісія заснувала Робочу групу з розгляду питання про подальшу роботу над темою міжнародної відповідальності за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом, яка зазначила, що сфера охоплення і зміст цієї теми залишаються нечіткими через такі чинники,

зокрема, як концептуальні та теоретичні проблеми, правомірність назви, взаємозв'язок із темою відповідальності держав. Робоча група також зазначала, що Комісія розглядала в межах цієї теми два взаємопов'язаних питання: щодо «запобігання» та «міжнародної відповідальності».

Варто наголосити, що з 1997 року Робоча група ухвалила рішення про те, що питання запобігання транскордонній шкоді та питання міжнародної відповідальності за наявності збитків від транскордонної шкоди, спричиненої внаслідок небезпечних видів діяльності, будуть розглядатися окремо.

Робоча група зазначила, що Комісії варто продовжувати свою роботу над питанням щодо запобігання транскордонній шкоді, та в недалекому майбутньому, можливо, завершити перше читання. Що стосується питання відповідальності, то Комісія мала дочекатися подальших коментарів урядів, перш ніж ухвалити рішення щодо роботи над цим питанням [5, п. 165–167].

У 2001 році КМП ухвалила остаточний текст проекту преамбули і 19 Проектів статей про запобігання транскордонній шкоді від небезпечних видів діяльності. Комісія постановила рекомендувати Генеральній Асамблеї розробити Конвенцію на основі Проектів статей про запобігання транскордонній шкоді від небезпечних видів діяльності. ГА ООН у резолюції 2001 року висловила вдячність КМП за цінну роботу, виконану з питання про запобігання з теми «Міжнародна відповідальність за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом (запобігання транскордонній шкоді від небезпечних видів діяльності)». ГА ООН також просила Комісію відновити на 54-й сесії розгляд аспектів відповідальності цієї теми [6].

Щодо питання міжнародної відповідальності в разі завдання збитків від транскордонної шкоди, заподіяної в результаті небезпечних видів діяльності, то Спеціальний доповідач Рао, крім питань, що належать до першої частини теми (Запобігання), розглянув трактування Комісією поняття міжнародної відповідальності і варіанти майбутніх напрямів роботи з питання про відповідальність. Комісія розглянула цю доповідь у 1999 році і вирішила відкласти розгляд питання про міжнародну відповідальність до завершення другого читання Проектів статей про запобігання транскордонній шкоді від небезпечних видів діяльності.

У 2002 році Комісія вирішила включити тему «Міжнародна відповідальність за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом» у свою програму роботи.

У 2006 році Комісія ухвалила у другому читанні текст преамбули і звід із восьми «Проектів принци-

пів, що стосуються розподілу збитків у разі транскордонної шкоди, заподіяної внаслідок небезпечних видів діяльності, з коментарями». Ухвалення Комісією Проекту принципів, що стосуються розподілу збитків у разі транскордонної шкоди, заподіяної внаслідок небезпечних видів діяльності, завершило другу частину роботи над темою і, відповідно, закінчення роботи з теми «Міжнародна відповідальність за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом». Відповідно до статті 23 свого Положення Комісія для цієї другої частини рекомендувала Асамблеї схвалити проект принципів шляхом ухвалення резолюції й наполегливо закликати держави вжити заходів на національному та міжнародному рівнях з їх здійснення [4].

У 2006 році ГА ООН ухвалила резолюцію, у якій постановила включити в попередній порядок денний своєї 62-ї сесії пункт, що має назву «Розгляд питання про запобігання транскордонній шкоді від небезпечних видів діяльності та розподіл збитків у разі такої шкоди» [7]. У 2007 році ГА ООН ухвалила резолюцію, у якій висловила задоволення щодо завершення роботи Комісії міжнародного права над темою про запобігання транскордонній шкоді від небезпечних видів діяльності та розподіл збитків у разі такої шкоди, а також ухвалення відповідних проектів статей і проектів принципів і коментарів із цих тем, і постановила внести в попередній порядок денний своєї 65-ї сесії пункт, що має назву «Розгляд питання про запобігання транскордонній шкоді від небезпечних видів діяльності та розподіл збитків у разі такої шкоди» [8]. ГА ООН у резолюції 2010 року знову звернула увагу урядів на принципи, що стосуються розподілу збитків у разі транскордонної шкоди, заподіяної внаслідок небезпечних видів діяльності, і внесла в попередній порядок денний своєї 68-ї сесії пункт, що має назву «Розгляд питання про запобігання транскордонній шкоді від небезпечних видів діяльності та розподіл збитків у разі такої шкоди» [9]. У резолюції 2013 року ГА ООН аналогічно звернула увагу урядів на статті про запобігання транскордонній шкоді від небезпечних видів діяльності, а також на принципи, що стосуються розподілу збитків у разі транскордонної шкоди, заподіяної внаслідок небезпечних видів діяльності, без шкоди для будь-яких майбутніх рішень, і вирішила включити в попередній порядок денний 71-ї сесії пункт із назвою «Розгляд питання про запобігання транскордонній шкоді від небезпечних видів діяльності та розподіл збитків у разі такої шкоди» [10]. У резолюції 2016 року ГА ООН запропонувала урядам надати додаткові зауваження щодо будь-яких майбутніх заходів, особливо щодо форми відповідних статей і принципів, з урахуванням

рекомендацій, зроблених Комісією, зокрема щодо розроблення конвенції на основі проектів статей, а також будь-якої практики, пов'язаної із застосуванням статей і принципів, і постановила внести в попередній порядок денний своєї 75-ї сесії пункт, що має назву «Розгляд питання про запобігання транскордонній шкоді від небезпечних видів діяльності та розподіл збитків у разі такої шкоди» [11].

Висновки. Як свідчить проведений аналіз, починаючи з 1978-го по 2006 рік КМП ООН проводила кодифікацію з теми «Міжнародна відповідальність за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом», акцентуючи увагу на таких аспектах теми, як запобігання транскордонній шкоді від небезпечних видів діяльності та розподіл збитків у разі такої шкоди. Нині ставиться питання про юридичну форму відповідних статей і принципів.

У сучасному міжнародному праві визнається потреба в ухваленні міжнародного договору щодо міжнародної відповідальності держав за правомірну діяльність, унаслідок якої спричиняється шкода. Укладення такого договору на універсальному рівні зумовлюється невідпинним науковим і технічним розвитком суспільства, наявністю різних підходів щодо розуміння шкоди, спричинюваної від не забороненої міжнародним правом діяльності в правозастосовній практиці. Варто також зазначити, що наявні міжнародні договори передбачають відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, проте не за будь-яку шкоду, завдану внаслідок правомірної діяльності. Укладення юридично обов'язкового документа є важливою умовою розвитку надалі універсального міжнародно-правового режиму відповідальності держав за правомірну поведінку, яка завдає шкоду.

Література

1. Василенко В. Ответственность государства за международные правонарушения. Киев : Вища школа, 1976. 267 с.
2. Строчук В. Кодификационный процесс в области международной ответственности за вредные последствия действий, не запрещенных международным правом. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2001. № 4. URL: <http://evolutio.info/content/view/450/52>.
3. Fourth report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by International Law, by Mr. Julio Barboza, Special Rapporteur A/CN.4/413 и Corr.1 и 2. Extract from the Yearbook of the International Law Commission. 1988. Vol. II (1).
4. Международная ответственность за вредные последствия действий, не запрещенных международным правом. United Nations Audiovisual Library of International Law. URL: http://legal.un.org/avl/pdf/ha/palcthaoha/palcthaoha_ph_r.pdf.
5. Yearbook of the International Law Commission. 1997. Vol. II. Part. 2.
6. United Nations. General Assembly. Fifty-sixth session. Resolution 56/82 (2001) Report of the International Law Commission on the work of its fifty-third session. 12 December 2001. UN Doc. A/RES/56/82.
7. United Nations. General Assembly. Resolution 61/36. Allocation of loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities. UN Doc. A/RES/61/36.
8. United Nations. General Assembly. Resolution 62/68. Consideration of prevention of transboundary harm from hazardous activities and allocation of loss in the case of such harm UN Doc. A/RES/62/68.
9. United Nations. General Assembly. Resolution 65/28. Consideration of prevention of transboundary harm from hazardous activities and allocation of loss in the case of such harm. UN Doc. A/RES/65/28.
10. United Nations. General Assembly. Resolution 68/114. Consideration of prevention of transboundary harm from hazardous activities and allocation of loss in the case of such harm. UN Doc. A/RES/68/114.
11. United Nations. General Assembly. Resolution 71/143. Consideration of prevention of transboundary harm from hazardous activities and allocation of loss in the case of such harm. UN Doc. A/RES/71/143.

References

1. Vasilenko V. (1976). *Otvetstvennost` gosudarstva za mezhdunarodny`e pravonarusheniya*. [State responsibility for international offenses]. Kiev: Vishha shkola [in Russian].
2. Strochuk V. (2001). *Kodifikatsionnyj process v oblasti mezhdunarodnoj otvetstvennosti za vrednye posledstviya dejstvij, ne zapreshchennyh mezhdunarodnym pravom*. [Codification process in the field of international liability for harmful consequences of actions not prohibited by international law]. *Belorusskij zhurnal mezhdunarodnogo prava i mezhdunarodnyh otnoshenij*. No. 4. URL: <http://evolutio.info/content/view/450/52/> [in Russian].
3. Fourth report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by International Law, by Mr. Julio Barboza, Special Rapporteur A/CN.4/413 and Corr.1 и 2. Extract from the Yearbook of the International Law Commission. 1988. Vol. II (1).

4. Mezhdunarodnaya otvetstvennost' za vrednye posledstviya dejstvij, ne zapreshchennyh mezhdunarodnym pravom [International liability for the harmful consequences of acts not prohibited by international law]. United Nations Audiovisual Library of International Law. URL: http://legal.un.org/avl/pdf/ha/palcthaoha/palcthaoha_ph_r.pdf.
5. Yearbook of the International Law Commission. 1997. Vol. II. Part. 2.
6. United Nations. General Assembly. Fifty-sixth session. Resolution 56/82 (2001) Report of the International Law Commission on the work of its fifty-third session. 12 December 2001. UN Doc. A/RES/56/82.
7. United Nations. General Assembly. Resolution 61/36. Allocation of loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities. UN Doc. A/RES/61/36.
8. United Nations. General Assembly. Resolution 62/68. Consideration of prevention of transboundary harm from hazardous activities and allocation of loss in the case of such harm UN Doc. A/RES/62/68.
9. United Nations. General Assembly. Resolution 65/28. Consideration of prevention of transboundary harm from hazardous activities and allocation of loss in the case of such harm. UN Doc. A/RES/65/28.
10. United Nations. General Assembly. Resolution 68/114. Consideration of prevention of transboundary harm from hazardous activities and allocation of loss in the case of such harm. UN Doc. A/RES/68/114.
11. United Nations. General Assembly. Resolution 71/143. Consideration of prevention of transboundary harm from hazardous activities and allocation of loss in the case of such harm. UN Doc. A/RES/71/143.